

Honingjagen en bosbijenteelt

Tekst Henk van der Scheer en Ardine Korevaar

Moderne 'Zeidler' in Polen. Bron: Tree Beekeeping International.

De prehistorische mens ging 'op jacht' naar wilde bijenvolken om ze te beroven van honing en was. Meestal overleefden de volken dat niet. Honingjagen wordt nog steeds beoefend op de savanne in Afrika en in het noordelijk berggebied van India en Nepal. In Europa is een ontwikkeling geweest van honingjagen via bosbijenteelt naar het huidige bijenhouden. In Europa lag de omslag van honingjagen naar bosbijenteelt in de Middeleeuwen. De omslag naar het houden van bijen in behuizingen geplaatst in een stal of op een stand begon pas in de 19e eeuw toen de teelt van suikerbieten voldoende zoetstof leverde voor de gewone man.

'Uitbuiting' van honingbijen

Een paar duizend jaar na de laatste ijstijd vestigden mensen zich in onze streken voorgoed in nederzettingen en schakelden ze over op landbouw en veeteelt. Door die vestiging werden ze in principe tevens eigenaar van bijenvolken. De bijenvolken leefden toen in holle bomen en in het zuiden van Europa ook in grotten. De 'eigenaar(s)' zullen regelmatig bijennesten geplunderd hebben om honingraten te oogsten, zoals we dat kennen uit grottekeningen. Ook elders in de wereld ging het indertijd zo toe. Eva Crane (1999) schreef daar een prachtig boek over. Dat uitbuiten (honingjagen) vindt nog steeds plaats bij natuurvolken op de savanne in Afrika (Spiwok, 2016) en bij de bergbewoners in het noorden van India en in Nepal (Beckedorf, 2010).

Honingjagen in Azië

Prachtige films en foto's zijn gemaakt van honingjagers in het Himalayagebergte. Die klimmen onverschrokken langs

touwladders naar beneden vanaf de bovenkant van een klif om bij de nesten van de reuzenhoningbij (*Apis dorsata*) in de rotsholten te komen en die te plunderen. Als de touwladder tot op de grond reikt wordt ook wel naar boven geklommen. Zo'n nest bestaat uit één grote raat en die wordt met lange bamboestokken die aan de voorkant zijn voorzien van dwarshoutjes, van de rotswand gekrabbd en opgevangen in een mand. Dat plunderen gebeurt tweemaal per jaar tegen de tijd dat de bijen het nest willen verlaten (in het Engels: absconding). De bijen gaan zich dan elders vestigen, hoger in de bergen of de andere kant op in het laagland en laten het nest voor wat het is. De nesten van de reuzenhoningbij zijn gewoonlijk goed zichtbaar, maar moeilijk te bereiken.

Honingjagen in Afrika

In de Afrikaanse savannegebieden ten zuiden van de Sahara gaat het heel anders toe. Daar moeten de nesten van de Afrikaanse rassen van *Apis mellifera* in holle bomen worden gezocht. Een vogel, genaamd de grote honingspeurder (*Indicator indicator*) helpt de mens daarbij een handje (Spottiswoode en anderen, 2016). Honingspeurders weten waar de nesten zitten en reageren op de lokroep van een honingjager om hem naar een nest te leiden.

Spiewok (2016) beschrijft zijn ervaringen met dat honingjagen in Mozambique. Daar roept de honingjager 'Brrrrrr' gevolgd door een kort 'Hmm' en al snel verschijnt een bruingekleurde vogel zo groot als een spreeuw. Die fladdert vervolgens voor de honingjager uit naar een bijennest soms honderden meters verderop in een holle boom. De honingjager opent vervolgens de holte van de boom met zijn werktuigen en kan dan de raten eruit nemen. De vogel hoopt 'als beloning' een graantje mee te pikken van de oogst.

Honingjagen in Europa

Ook in de uitgestrekte wouden in Europa werd vroeger naar honing gezocht door honingjagers (Adriaensen, 2005 a, b).

Door honingbijen bewoonde holte in boom.
Foto Ryan Cummings, Bueno Luna Landscape Design.

Grote honingspeurder.
Foto Claire Spottiswoode /www.africancuckoos.com.

De zwarte bij (*Apis mellifera mellifera*) leefde hier in holle bomen en de nesten van de zwarte bij waren niet gemakkelijk te vinden. Een behulpzaam vogeltje ontbrak. Aan het eind van de winter, als er nog sneeuw lag, liepen de honingjagers door de bossen en zochten naar dode bijen, uitwerpselen en houtschilders op de sneeuw rondom de stammen van de bomen. Soms had een boommarter namelijk geprobeerd om het bijennest open te klauwen, maar die slaagde daar lang niet altijd in. In de zomer probeerden honingjagers de bijen te volgen vanaf een bloem naar het nest. Er werd dan bijvoorbeeld een bladstukje van gras op een bij bevestigd om die beter te kunnen volgen. Ook wel ving de honingjager een aantal bijen op bloemen, stopte die in een kooitje en liet er daarna telkens eentje los om te kunnen volgen. Als men genoeg bijen in één of meer kooitjes had meegenomen kwam men zo bij het nest. Zat dat wat hoger in de boom dan moest met hulp van een primitieve ladder of een touw geklommen worden. De honingjager 'kalmeerde' de bijen met rook en maakte daarna de holte open om er de raten uit te kunnen pakken. Wilde de jager zonder het risico op steken roven dan doodde hij de bijen door het verbranden van zwavel in de nestholte.

Bosbijenteelt

In de Middeleeuwen werden steeds meer bossen eigendom van de keizer of de koning of van zijn vazallen en daarmee werd het 'beheer' van de bossen strakker geregeld. Het plunderen van bijennesten werd door regelgeving aan banden gelegd en slechts een beperkt aantal honingjagers kreeg toestemming om in de bossen de bijennesten te beheren en raten met honing te oogsten. De honingjagers kwamen in dienst van de bouseigneur en werden tevens een soort boswachter. Ze beschikten over een kruisboog. Daarmee konden ze touwen over boomtakken schieten en zich verdedigen tegen beren. Die boswachters kregen allerlei privileges zoals tolvrijheid in de keizerlijke steden en ze konden alleen maar voor speciale rechtbanken - de zogenaamde 'Zeidel'-rechtbanken - worden gedaagd als er verschil van mening optrad. Als tegenprestatie kon de keizer of een vazal een beroep op hen doen tijdens jachtpartijen of oorlogen.

Honingjager in Nepal. Foto Eric Tourmeret.

Het beheren van bijenvolken hield in dat er ook holten in bomen mochten worden gemaakt waarin een volk zich kon vestigen. Aan de voorkant van de holte kwam dan een vliegopening en de achterkant van de holte werd 'bekleed' met een houten afdichting. Die kon aan het eind van het seizoen geopend kon worden om de honingraten uit de holte te snijden. Honingjagers werden dus imker, maar liepen nog wel hele afstanden door het bos. In Midden-Europa ontstond zo een bosbijenteelt, op z'n Duits *Zeidlerei* genaamd, en de beoefenaren heetten *Zeidlers*. Het plaatsje Feucht in het Beierse Woud was jarenlang het centrum van het 'Zeidelwesen' en daar staat nog steeds een bijenteeltmuseum waarin de *Zeidlerei* wordt uitgebeeld (Adriaansen, 2003; Jung-Hoffmann, 2005).

Klotzbeute

De Zeidlers liepen vaak wel 20 km per dag door het bos en daar word je moe van. Geen wonder dat men op het idee kwam om stukken boomstam met daarin een holte bewoond door bijen uit de boom te hakken en/of te zagen en mee te nemen naar huis. In het Duits spreekt men dan van een *Klotzbeute*. Beute betekent zoiets als bijenbehuizing. In het Nederlands heette een Klotzbeute van oudsher kloshof, maar om bij de woorden bijenkast en bijenkorf aan te sluiten wordt op Imkerpedia het woord bijenklos gebruikt. De oudste Klotzbeuten waren alleen van boven of van onder

toegankelijk. De jongere exemplaren hebben aan de achterkant een toegang (deur of klep) waardoor honingraten geoogst kunnen worden. Op de Klotzbeute aangebrachte figuren (geverfd of gesneden) moesten de Klotzbeute voor onheil beschermen.

Door niet alle raten bij het wegnemen van de honing uit de Klotzbeute te snijden, en door dat in het late voorjaar te doen, worden de raten weer keurig hersteld en kan zo'n volk in principe 'eeuwig' mee. Het jaar daarop snijdt men dan de andere raten weg. Door deze raatvernieuwing bleef een bijenvolk gezond. Dankzij de Klotzbeute konden de Europese honingjagers/imkers dicht bij huis bijen gaan houden.

Imkers houden oude tradities graag in ere. Sinds 2007 is in Polen dan ook een aantal imkers op de traditionele wijze weer begonnen met de Zeidlerei (Tanski, 2009). Aangezien varroa tegenwoordig ook in Polen een probleem is, behandelt men de volken in de boomholtes in de nazomer met oxaalzuur om sterfte te voorkomen. Na de opleving in Polen ontstond ook in andere Europese landen weer aandacht voor de bosbijenteelt. In 2014 is een internationale vereniging opgericht die deze manier van imkeren promoot. ●

Literatuurreferenties zie www.bijenhouders.nl, archief tijdschrift *Bijenhouden*.